

การศึกษาแนวคิดและบทบาทของนิตยสารศิลปะในประเทศไทย ตั้งแต่ทศวรรษ 2520 ถึงทศวรรษ 2550 ที่มีต่อวงการศิลปะร่วมสมัยไทย

THE STUDY OF CONCEPT AND ROLE OF ART MAGAZINE IN THAILAND FROM THE LATE 1970S TO 2000S IN CONTEMPORARY ART IN THAILAND

สิทธิธรรม โรหิตะสุข / SITTHIDHAM ROHITASUK

สาขาวิชาศิลปะจินตทัศน์ คณะศิลปกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ
IMAGING ART, FACULTY OF FINE ARTS, SRINAKHARINWIROT UNIVERSITY

Received : July 15, 2024
Revised : November 11, 2024
Accepted : November 14, 2024

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้เป็นการศึกษาวิจัยแนวคิดและบทบาทของนิตยสารศิลปะในประเทศไทย ตั้งแต่ทศวรรษ 2520 ถึงทศวรรษ 2550 ที่มีต่อวงการศิลปะร่วมสมัยไทย โดยใช้กรอบแนวคิดการศึกษาเชิงประวัติศาสตร์ที่เน้นศึกษาวิเคราะห์ วิพากษ์หลักฐานทั้งหลักฐานขั้นต้นและหลักฐานขั้นรอง รวมถึงสัมภาษณ์บุคคลที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับนิตยสารศิลปะในประเทศไทยที่เป็นกรณีศึกษา จากการศึกษาพบว่า ในช่วงทศวรรษ 2520 ถึงทศวรรษ 2550 นิตยสารศิลปะถือเป็นอีกหนึ่งพื้นที่สำคัญที่ใช้สื่อสารความคิด ส่งผ่านและนำเสนอความรู้ ข้อมูลข่าวสารที่เป็นประโยชน์ต่อวงการศิลปะ ช่วยเผยแพร่แนวคิดและผลงานของศิลปินให้เป็นที่รู้จักในวงกว้าง ตลอดจนเป็นพื้นที่นำเสนอการวิเคราะห์ วิจารณ์ การแลกเปลี่ยนความคิดเห็น การถกเถียงทางความคิด ทั้งยังนำเสนอความรู้ทางศิลปะและศิลปศึกษาจากภายนอกประเทศ ซึ่งได้ขยายขอบเขตของความรู้ความเข้าใจ ประสบการณ์สุนทรีย์ และมุมมองทางศิลปะของคนในวงการศิลปะทุกภาคส่วนได้กว้างขวางมากขึ้น ในช่วงเวลาที่เป็นกรณีศึกษา นิตยสารศิลปะยังมีส่วนสนับสนุนพื้นที่และกิจกรรมทางศิลปะอื่น ๆ ของศิลปิน กลุ่มศิลปิน หอศิลป์ นิทรรศการศิลปะ การประกวดศิลปกรรม ตลอดจนแนวคิดและนโยบายของสถาบันการศึกษาทางศิลปะให้เผยแพร่สู่การรับรู้ของสาธารณชนด้วยเช่นกัน

คำสำคัญ : นิตยสารศิลปะ, ศิลปะร่วมสมัยไทย, ทัศนศิลป์, ศิลปศึกษา

ABSTRACT

This research article aims to study the concept and role of art magazines in Thailand from the late 1970s to 2000s, examining their influence on Contemporary Art in Thailand. The study applies a historical research framework to analyze primary and secondary sources, complemented by interviews with key informants from the Thai art magazine industry as case studies. The findings indicate that during the 1970s to 2000s, art magazines served as significant channels for transmitting and disseminating ideas, knowledge, and information within the contemporary art circle. They played a crucial role in promoting artists and their artworks, fostering critical analysis, exchanging ideas, and providing art education sourced from international contexts. This contribution has enriched the knowledge base,

understanding, aesthetic experiences and artistic perspectives within the art circles. Throughout the study period, art magazines supported artists, artist groups, art galleries, exhibitions, competitions, and contributed to public awareness of art educational institutions' concepts and policies. They provided essential spaces for artistic expression and other related activities, thereby contributing significantly to the development and dissemination of art in Thailand.

Keyword: Art Magazine, Thai Contemporary Art, Visual Art, Art Education

บทนำ

การเติบโตและพัฒนาการของวงการศิลปะร่วมสมัยในประเทศไทยเกิดขึ้นจากหลายปัจจัยด้วยกัน ไม่ว่าจะเป็นจากการเติบโตและพัฒนาการของการศึกษาศิลปะสมัยใหม่และร่วมสมัยในประเทศไทยที่มีรากฐานมาตั้งแต่ช่วงก่อนทศวรรษ 2470 รวมไปถึงจากการศึกษา คัดค้น ทดลอง นำเสนอผลงานสร้างสรรค์ของศิลปินไทยที่มีพัฒนาการจากศิลปะประเพณี สู่วิทยาศาสตร์สมัยใหม่และศิลปะร่วมสมัย นำสู่การเติบโตอย่างมากจนถึงปัจจุบัน นอกจากนี้ยังมีปัจจัยมาจากการก่อรูป การเติบโตและพัฒนาการของ “พื้นที่ทางศิลปะ” ประเภทต่าง ๆ อีกด้วย อาทิ พิพิธภัณฑ์ หอศิลป์ ทั้งของรัฐและเอกชน แกลเลอรีอิสระทั้งที่เน้นการนำเสนอผลงานสร้างสรรค์และเชิงพาณิชย์ ตลอดจนเวทีการประกวด และการแสดงผลงานศิลปกรรมอีกนับไม่ถ้วนที่เกิดขึ้นตลอดช่วงหลายทศวรรษ ที่กล่าวมาเหล่านี้นั้นล้วนแล้วแต่เป็นปัจจัยที่มีส่วนสำคัญต่อการผลักดันให้วงการศิลปะของไทยมีการเติบโตทั้งสิ้น นอกจากนี้ ที่ผ่านมายังมีอีกพื้นที่หนึ่งที่ใช้ในการสื่อสารความคิด สื่อสารถึงแนวทางการสร้างสรรค์ทางศิลปะ ส่งผ่านและนำเสนอข้อมูลข่าวสารที่มีประโยชน์ต่อวงการศิลปะ ช่วยเผยแพร่แนวคิดและผลงานของศิลปินให้เป็นที่รู้จักในวงกว้าง ตลอดจนยังมีพื้นที่ให้แก่การนำเสนอความคิดความเห็น การวิเคราะห์ วิจารณ์ การแลกเปลี่ยนความคิดเห็น การถกเถียงทางศิลปะ นั่นคือพื้นที่ของ “นิตยสารศิลปะ” (Art Magazine) ซึ่งถือเป็นเรื่องปกติของวงการศิลปะสมัยใหม่และร่วมสมัยทั่วโลกที่ผ่านมา ที่จะมีและใช้พื้นที่สื่อสิ่งพิมพ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการขับเคลื่อนวงการศิลปะให้เป็นที่ยอมรับและมีความก้าวหน้า

ในปัจจุบัน เป็นที่ทราบดีว่า สื่อสารสนเทศออนไลน์และโซเชียล มีเดีย (Social Media) ในสังคมดิจิทัลได้เข้ามามีบทบาทอย่างมากในทุกวงการ ไม่เว้นกระทั่งวงการศิลปะ สื่อออนไลน์ได้เข้ามาทำหน้าที่เป็นอีกพื้นที่หนึ่งทางศิลปะ ทั้งในบทบาทการนำเสนอผลงาน การสื่อสาร

แลกเปลี่ยน ถกเถียง แสดงความคิดเห็น และเผยแพร่ข้อมูลข่าวสารและสารประโยชน์ ตลอดจนเป็นพื้นที่ในการดำเนินธุรกิจทางศิลปะหลายประเภท กระทั่งสื่อออนไลน์หลายช่องทางยังทำหน้าที่แทนสื่อสิ่งพิมพ์ที่เคยมีบทบาทอย่างนิตยสารศิลปะในอดีตได้เป็นอย่างดี แต่ถึงกระนั้น มีอาจปฏิเสธได้ว่า นิตยสารศิลปะหลายฉบับ หลายยุค ได้มีบทบาททำหน้าที่เป็นปัจจัยหนึ่งที่สำคัญต่อการสนับสนุนและขับเคลื่อนให้เกิดการเติบโตและเกิดพัฒนาการหลากหลายด้านของวงการศิลปะร่วมสมัยไทยที่ผ่านมาก่อนหน้านี้หลายทศวรรษ อย่างไรก็ตาม พื้นที่สื่อสิ่งพิมพ์อย่างนิตยสารศิลปะในประเทศไทย ยังไม่เคยมีการศึกษาค้นคว้าเชิงประวัติศาสตร์ในเรื่องนี้อย่างจริงจัง ว่าที่ผ่านมา นิตยสารศิลปะแต่ละฉบับที่นำเสนอเนื้อหาเรื่องราวต่าง ๆ ด้านทัศนศิลป์นั้นมีแนวคิดในการก่อเกิดและแนวคิดในการจัดทำ เช่นไร และนิตยสารศิลปะแต่ละเล่มต่างมีบทบาทอย่างไรต่อวงการศิลปะร่วมสมัยของไทย ซึ่งถือเป็นคำถามสำคัญของการวิจัยในครั้งนี้ ด้วยเหตุนี้ ผู้วิจัยจึงมีความตั้งใจที่จะศึกษาแนวคิดและบทบาทของนิตยสารศิลปะในประเทศไทยตั้งแต่ทศวรรษ 2520 ถึงทศวรรษ 2550 ที่มีต่อวงการศิลปะร่วมสมัยไทย เพื่อแสวงหาคำอธิบายทางประวัติศาสตร์ ความรู้ข้อเท็จจริง และมุมมองที่จะก่อให้เกิดประโยชน์ต่อการศึกษาก่อนให้เกิดการพัฒนาและประโยชน์สูงสุดต่อวงการศิลปะร่วมสมัยในประเทศไทยต่อไปในอนาคต.

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาแนวคิดและที่มาการก่อเกิดของนิตยสารศิลปะในประเทศไทย ที่ก่อตั้งและดำเนินการจัดพิมพ์เผยแพร่สู่สาธารณชนในช่วงตั้งแต่ทศวรรษ 2520 ถึงทศวรรษ 2550

2. เพื่อศึกษาถึงบทบาทของนิตยสารศิลปะในประเทศไทย ตั้งแต่ทศวรรษ 2520 ถึงทศวรรษ 2550 ที่มีต่อวงการศิลปะร่วมสมัยในประเทศไทย

วิธีการดำเนินการวิจัย

ขั้นตอนที่ 1 การสำรวจและรวบรวมข้อมูล เอกสารหลักฐานทางประวัติศาสตร์ หลักฐานขั้นต้นและชั้นรอง เพื่อใช้ในการวิจัย พร้อมทั้งผู้วิจัยทำการแบ่งประเภทและจัดระบบของข้อมูลเรียงลำดับเนื้อหาช่วงเวลาให้มีความเหมาะสมต่อการใช้ศึกษาวิจัย ทั้งนี้ในขั้นตอนนี้สถานที่ที่ผู้วิจัยทำการเก็บสำรวจและเก็บข้อมูล คือ หอสมุดแห่งชาติ หอจดหมายเหตุแห่งชาติ หอสมุดในสถาบันอุดมศึกษาต่าง ๆ รวมไปถึงใช้เครื่องมือการวิจัยด้วยกระบวนการเก็บข้อมูลจากการสัมภาษณ์บุคคลที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับนิเวศศิลปะในช่วงเวลาที่เป็นกรณีศึกษา

ขั้นตอนที่ 2 การวิเคราะห์ข้อมูล วิพากษ์หลักฐานด้วยวิธีการทางประวัติศาสตร์ การวิเคราะห์หลักฐานและเอกสารภาษาต่างประเทศ การสัมภาษณ์ข้อมูลจากบุคคลที่มีส่วนในการก่อตั้ง หรือมีส่วนในการจัดทำนิเวศศิลปะ

ขั้นตอนที่ 3 การแบ่งบท เนื้อหาแต่ละบทของการวิจัย และเขียนรายงานการวิจัย

ขั้นตอนที่ 4 การตรวจสอบทวนข้อมูลของรายงานการวิจัย ผู้วิจัยให้ผู้เชี่ยวชาญ ผู้ทรงคุณวุฒิตรวจสอบความถูกต้องของข้อมูลและเสนอแนะ

ขั้นตอนที่ 5 ปรับปรุงแก้ไขตามคำแนะนำจากผู้เชี่ยวชาญผู้ทรงคุณวุฒิเพื่อทำสรุปรายงานการวิจัย

ขั้นตอนที่ 6 สรุปผลการวิจัย และวางแผนทำการเผยแพร่งานวิจัยสู่กลุ่มเป้าหมายต่อไป

กรอบแนวคิดในการวิจัย

ผู้วิจัยใช้กรอบแนวคิดในการทำงานของ “การศึกษาเชิงประวัติศาสตร์” (Historical Research) ที่เน้นการศึกษาวิเคราะห์ วิพากษ์หลักฐานทั้งหลักฐานขั้นต้น (Primary Source) และหลักฐานชั้นรอง (Secondary Source) รวมไปถึงใช้เครื่องมือการวิจัยด้วยกระบวนการเก็บข้อมูลจากการสัมภาษณ์บุคคลที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับนิเวศศิลปะในช่วงเวลาที่เป็นกรณีศึกษา ร่วมไปกับการศึกษาบริบททางประวัติศาสตร์สังคม การเมือง เศรษฐกิจ และศิลปวัฒนธรรม เพื่อนำมาใช้ในการวิเคราะห์ วิพากษ์ประกอบเพื่อแสวงหาคำอธิบายทางประวัติศาสตร์

ผลการวิจัย / ผลการวิเคราะห์ข้อมูล

จาก “โลกศิลปะ” สู่ “ฟิลิ่ง” แนวคิดและบทบาทของนิเวศศิลปะในช่วงทศวรรษ 2520

นิเวศศิลปะโลกศิลปะเกิดขึ้นมาเป็นส่วนหนึ่งในภารกิจของ “ชมรมศิลปกรรมแห่งประเทศไทย” โดยเป็นการขยายงานของชมรมในการดำเนินกิจกรรมปีที่ 2 ใน พ.ศ. 2523 ผดุง พรหมมูล หนึ่งในคณะทำงานของชมรมศิลปกรรมแห่งประเทศไทยและนิเวศศิลปะได้กล่าวถึงจุดเริ่มต้นนี้ไว้ว่า “การรวมตัวกันเป็นชมรมศิลปกรรมแห่งประเทศไทยเป็นการรวมตัวกันของศิลปินและนักวิชาการศิลปะที่มีแนวคิดทางสังคม มุ่งให้ศิลปะเป็นเครื่องสะท้อนปัญหาสังคมและประชาชน เรื่องการทำนิเวศศิลปะน่าจะมาจากเราเห็นประเด็นปัญหาเรื่องเสรีภาพ สังคม การเมือง อยากสื่อสารความคิดไปสู่สาธารณะให้มากขึ้น อย่างผลงานนิทรรศการศิลปะ เมื่อจบแล้ว ก็หลงเหลือแต่ตู้จิ๊บตรหรือรูปถ่ายไว้เป็นหลักฐานบ้าง แต่แนวความคิด หรือความรู้ต่าง ๆ ที่แต่ละคนอยากสื่อสารนั้นยังมีอยู่ อยากจะให้สิ่งเหล่านี้หลงเหลือให้จับต้องได้ จึงเกิดนิเวศศิลปะขึ้น” (ผดุง พรหมมูล, การสื่อสารส่วนบุคคล 22 พฤศจิกายน 2567) วิรุณ ตั้งเจริญ บรรณาธิการ ได้กล่าวถึงที่มาและแนวคิดในการจัดทำนิเวศศิลปะนี้ไว้ใน “บทบรรณาธิการ” โดยกล่าวว่า “...ในปี 2523 นี้ นอกจากกรรมการศิลปกรรมแห่งประเทศไทย จะจัดการแสดงศิลปกรรมแห่งประเทศไทยครั้งที่ 2 อันเป็นโครงการต่อเนื่องแล้ว ยังได้จัดให้มีการแสดงศิลปะเด็กแห่งประเทศไทยครั้งที่ 1 จัดโดยชมรมศิลปกรรมแห่งประเทศไทย และจัดพิมพ์นิเวศศิลปะขึ้นอีกด้วย นิเวศศิลปะฉบับนี้นับเป็นฉบับแรกของโครงการดังกล่าว ในระยะเริ่มแรกจะได้จัดพิมพ์ด้วยช่วงเวลา 3 เดือน ต่อฉบับ ต่อเมื่อได้รับการต้อนรับอย่างดีในโอกาสข้างหน้าก็คาดว่าจะได้ตอบสนองความต้องการด้วยช่วงเวลาอันรวดเร็วขึ้น เนื้อหาสาระในโลกศิลปะ คงเป็นเนื้อหาที่เน้นทางด้านทัศนศิลป์เป็นหลัก แต่ก็จะมีผลงานศิลปะในรูปแบบอื่น ๆ ไปด้วย เพื่อสร้างความสัมพันธ์และต่อเนื่องในศาสตร์ด้านเดียวกัน ซึ่งจะเป็นผลไปสู่การพัฒนาและเติบโตที่สอดคล้องและเป็นเอกภาพ โลกศิลปะไม่ได้ขีดวงไว้กับรูปแบบหรือเนื้อหาสาระเพียงด้านใดด้านหนึ่ง แต่ก็จะมีมุมมองแนวคิดและเหตุผลที่เป็นไปได้ เปิดกว้าง และเพื่อการดำรงอยู่สำหรับชีวิตที่ดีกว่าในสังคมปัจจุบัน คณะบรรณาธิการมุ่งหมายร่วม

กันว่า โลกศิลปะจะเป็นศูนย์กลางสำหรับวงการศิลปะบ้านเมืองเรา ทั้งด้านข่าวสาร การเสนอความคิดและในทุก ๆ ด้าน...” (วิรุณ ตั้งเจริญ, 2523, น. 5) เกี่ยวกับชื่อนิตยสาร ผดุง พรหมมูล ได้อธิบายเพิ่มเติมอีกว่า “วงการวรรณกรรม โดยคุณสุชาติ สวัสดิ์ศรี ทำนิตยสารชื่อ ‘โลกหนังสือ’ ซึ่งพวกเราหลายคนในชมรมศิลปกรรมแห่งประเทศไทยก็ติดตามเป็นแฟนคลับนิตยสารนี้อยู่ โลกหนังสือเนื้อหาจะว่าด้วยเรื่องราวของแวดวงวรรณกรรมทั้งไทยและต่างประเทศ มีบทสัมภาษณ์นักเขียน มีการแปลบทความหรือข้อเขียนเกี่ยวกับวรรณกรรมในเชิงความรู้ ความเคลื่อนไหวของต่างประเทศมาเผยแพร่ แต่ละเล่มก็ยังมีประเด็นเนื้อหาหลักเหล่านี้พอพวกเราตั้งใจทำนิตยสารเพื่อเผยแพร่ความรู้ ความคิด ความเคลื่อนไหวในด้านศิลปะ ก็เลยได้แรงบันดาลใจจากนิตยสารโลกหนังสือ แต่ของพวกเราก็คงตั้งมาเป็นชื่อ นิตยสารโลกศิลปะ (ผดุง พรหมมูล, การสื่อสารส่วนบุคคล 22 พฤศจิกายน 2567)

ผดุง พรหมมูลยังเล่าโดยสรุปว่า ทางคณะผู้จัดทำพยายามหาโรงพิมพ์ที่เป็นพันธมิตร คิดราคาค่าพิมพ์ไม่แพง ค่าพิมพ์ก็เป็นการนำงบประมาณจากส่วนหนึ่งที่ใช้ในกิจกรรมของชมรมศิลปกรรมแห่งประเทศไทยมาเพื่อจัดการแสดงศิลปกรรมแห่งประเทศไทย, การแสดงศิลปะเด็กแห่งประเทศไทย และแบ่งมาใช้จัดพิมพ์นิตยสาร นอกจากนี้ยังขอสปอนเซอร์จากเอกชนที่พอจะมีเครือข่ายกันอยู่และเอกชนนี้ส่วนหนึ่งก็เป็นผู้สนับสนุนกิจกรรมการแสดงศิลปกรรมแห่งประเทศไทย หรือการแสดงศิลปะของชมรมศิลปกรรมฯ ด้วย ส่วนผู้ที่มาเขียนคอลัมน์ต่าง ๆ นั้นใช้จิตอาสาเป็นหลัก เพราะคณะทำงานส่วนใหญ่จะเป็นครู อาจารย์ นักวิชาการที่สอนประจำอยู่ในสถาบันการศึกษาต่าง ๆ อยู่แล้ว การทำงานก็ใช้การมีส่วนร่วม ช่วยกันเสนอความคิด เสนอประเด็นต่าง ๆ ว่าแต่ละฉบับจะนำเสนอเนื้อหาเรื่องราวอะไรบ้าง นิตยสารโลกศิลปะวางสัดส่วนโครงสร้างเนื้อหาไว้ โดยแต่ละเล่มจะมีประเด็นเนื้อหาหลักซึ่งหลายครั้งจะเชื่อมโยงกับ “หน้าปก” ขณะที่ส่วนอื่น ๆ จะเป็นเนื้อหาเชิงความรู้ด้านศิลปะทั้งไทยและต่างประเทศ (บทความแปล), ชีวิตศิลปินหรือแนวคิดในการทำงานศิลปะซึ่งอาจเป็นข้อเขียนหรือบทสัมภาษณ์ ข่าวสาร ความเคลื่อนไหวในวงการศิลปะและศิลปศึกษา ข่าวศิลปะในต่างประเทศ ปกิณกะต่าง ๆ ซึ่งเกี่ยวข้องกัศิลปะประเภทอื่น ๆ นอกเหนือจากทัศนศิลป์ รวมถึงมีบทกวี

พิมพ์ และมีคอลัมน์ตอบจดหมายจากผู้อ่านที่เขียนถึงคณะผู้จัดทำ

การนำเสนอเนื้อหาของนิตยสารโลกศิลปะในทุกเล่ม ภาพรวมจะเน้นการนำเสนอเนื้อหาเกี่ยวกับศิลปะ การรายงานถึงความเคลื่อนไหวทางศิลปะที่เชื่อมโยงกับประเด็นเชิงความรู้ การศึกษา และที่สำคัญคือการเน้นแสดง “ทัศนะ” ในเชิงวิเคราะห์หรือวิจารณ์ นิตยสารโลกศิลปะยังเป็นเสมือนพื้นที่ในการรายงานบันทึกความเคลื่อนไหวและนำเสนอภาพบางส่วนจากกิจกรรมศิลปะของชมรมศิลปกรรมแห่งประเทศไทย ไม่ว่าจะเป็น การแสดงศิลปกรรมแห่งประเทศไทย หรือการแสดงศิลปะเด็กแห่งประเทศไทย บางฉบับยังมีการสัมภาษณ์ทัศนะของผู้ส่งผลงานเข้าร่วมแสดงและผู้เข้าชมนิทรรศการมาประกอบ รวมถึงมีการนำภาพผลงานศิลปกรรมที่ส่งเข้าร่วมแสดงบางส่วนมาลงเผยแพร่อีกด้วย นิตยสารนี้ยังเป็นพื้นที่ถ่ายทอดเจตนารมณ์ของชมรมศิลปกรรมแห่งประเทศไทยในการวิพากษ์วิจารณ์ประเด็นต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในการแสดงศิลปกรรมแห่งชาติ ซึ่งอาจกล่าวได้ว่า พื้นที่ทางศิลปกรรมสองพื้นที่นี้มีความขัดแย้งกันในเชิงความคิดและกระบวนการดำเนินการอย่างชัดเจน ดังที่ครั้งหนึ่ง พริยะ ไกรฤกษ์ ได้เคยแสดงทัศนะถึง 2 พื้นที่นี้ไว้ว่า “การแสดงศิลปกรรมแห่งประเทศไทยเทียบได้กับกลุ่ม “สมาคมศิลปินอิสระ” (Societe des Artistes Independent) ของฝรั่งเศส ใน ค.ศ. 1884 และการแสดงศิลปกรรมแห่งชาติเทียบได้กับกลุ่ม “ซาลอน” (Salon) ของ “สมาคมศิลปินแห่งฝรั่งเศส” (Societe des Artistes Frazncais)” (พริยะ ไกรฤกษ์ และเผ่าทอง ทองเจือ, 2525, น. 42) ที่เห็นได้ชัดคือ ในช่วงปี 2525 นิตยสารโลกศิลปะปีที่ 2 ฉบับที่ 2 (กรกฎาคม - กันยายน 2525) ได้ปรากฏบทความเชิงทัศนะวิจารณ์ของ “กะออม พันเมือง” ซึ่งเป็นนามปากกาของ “ถกล ปรียาคณิตพงศ์” สมาชิกของแนวร่วมศิลปินแห่งประเทศไทยและชมรมศิลปกรรมแห่งประเทศไทย ในบทความชื่อ “เบื้องหลังการแสดงศิลปกรรมแห่งชาติ” โดยเนื้อหาบทความย้อนกลับไปถึงปัญหาที่เกิดขึ้นในช่วงการแสดงศิลปกรรมแห่งชาติครั้งที่ 23 ประจำปี พ.ศ. 2518 ซึ่งมีการประท้วงในประเด็นการผูกขาดคณะกรรมการตัดสินในการแสดงศิลปกรรมแห่งชาติ นอกจากนี้ยังมีอีกหลายประเด็นที่ข้อเขียนในนิตยสารโลกศิลปะแสดงทัศนะเชิงวิจารณ์ต่อการแสดงศิลปกรรมแห่งชาติ ผู้วิจัยจะขอไม่ลงรายละเอียดในประเด็นของการวิจารณ์เรื่องคณะกรรมการ

ที่เกิดขึ้นในการแสดงศิลปกรรมแห่งชาติครั้งดังกล่าว หากแต่ต้องการจะชี้ให้เห็นว่า นิติสารโลกศิลปะ เป็นพื้นที่สื่อหนึ่งในช่วงขณะนั้นที่นำเสนอทัศนะวิจารณ์ที่เกี่ยวข้องกับการแสดงศิลปกรรมแห่งชาติ โดยเฉพาะการนำเสนอทัศนะที่แสดงถึงปัญหาที่สั่งสมในการแสดงศิลปกรรมแห่งชาติ ไม่ว่าจะเป็นประเด็นเรื่องของคณะกรรมการตัดสินผลงานและแนวทางที่ส่งเข้าประกวดในการแสดงศิลปกรรมแห่งชาตินี้

ขณะเดียวกัน ชมรมศิลปกรรมแห่งประเทศไทยได้ใช้นิติสารโลกศิลปะในการสื่อสารกิจกรรม “การแสดงศิลปกรรมแห่งประเทศไทย” ที่องค์กรของตนจัดขึ้น จากการพิจารณาในภาพรวมจะเห็นว่า บุคลิกของนิติสารโลกศิลปะทุกเล่มจะเน้นนำเสนอเรื่องราวของความรู้ทางศิลปะและศิลปศึกษาในสัดส่วนที่ให้น้ำหนักไม่ต่างกันมากนัก นอกจากประเด็นหลักของแต่ละเล่มและการรายงานความเคลื่อนไหวของกิจกรรมที่ชมรมศิลปกรรมแห่งประเทศไทยจัดแล้วนั้น ประเด็นความรู้เช่น ความรู้และความเคลื่อนไหวของศิลปะในต่างประเทศ, ศิลปะไทยและศิลปะพื้นบ้าน ศิลปะเด็ก ศิลปะวิจารณ์ สุนทรียศาสตร์ ตลอดจนการอธิบายถึงความหมายของแนวทาง ลัทธิทางศิลปะ และคำศัพท์ทางศิลปะ เหล่านี้เป็นเนื้อหาเชิงวิชาการที่ถือเป็นจุดแข็งของนิติสารโลกศิลปะที่มุ่งเน้นนำเสนอและไม่ปล่อยให้หายไปจากนิติสาร ซึ่งหากวิเคราะห์แล้ว การนำเสนอเนื้อหาในเชิงการให้ความรู้ทางศิลปะหรือเชิงศิลปวิจารณ์ของนิติสารนี้ส่วนหนึ่งน่าจะมีปัจจัยมาจากการที่คณะผู้จัดทำและคอลัมนิสต์ส่วนใหญ่เป็นอาจารย์และนักวิชาการที่สอนอยู่ในสถาบันการศึกษาต่าง ๆ ซึ่งหลายคนจะมีผลงานวิชาการ บทความ บทวิจารณ์ทางศิลปะในสื่อสิ่งพิมพ์เล่มอื่น ๆ นอกเหนือจากนิติสารโลกศิลปะด้วย ขณะที่นิติสารโลกศิลปะเกิดขึ้นเป็นส่วนหนึ่งในการเผยแพร่ด้านการศึกษาของชมรมศิลปกรรมแห่งประเทศไทย คณะทำงานจำนวนหนึ่งยังได้สร้างสื่อสิ่งพิมพ์ขึ้นมาเพื่อเผยแพร่ความรู้และข้อมูลข่าวสารด้านศิลปะ หากแต่มีรูปแบบ บุคลิก รวมถึง “ขนาด” ของรูปเล่มที่แตกต่างจากนิติสารโลกศิลปะโดยสิ้นเชิง นั่นคือ “นิติสาร ฟीलิ่ง” (Feeling)

ฟीलิ่ง เกิดขึ้นในช่วง พ.ศ. 2526 มีจุดเริ่มต้นมาจากคณาจารย์ส่วนหนึ่งของภาควิชาศิลปะ วิทยาลัยครูสวนดุสิต โดยมี ผดุง พรหมมูล เป็นแกนหลัก ทั้งนี้ ผดุง พรหมมูล ได้กล่าวถึงการเกิดขึ้นและแนวคิดของฟीलิ่งกล่าวโดยสรุปไว้ว่า “ฟीलิ่งเริ่มต้นมาจาก ต้องย้อนไปในช่วงที่ผม

ยังเรียนเพาะช่างอยู่ และที่ ‘ภาควิชาศิลปวัฒนธรรม คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ’ มีการออกเอกสารศิลปศึกษาเป็นสิ่งพิมพ์เล่มเล็กขายเล่มละ 6 สลึง กลุ่มที่จัดทำเข้าใจว่าเป็นลูกศิษย์รุ่นที่ 1 และ 2 ของอาจารย์ อารี สุทธิพันธุ์ โดยจัดพิมพ์ด้วยกระดาษปอนด์ ขาว เอกสารนี้ได้มีการนำมาจำหน่ายที่โรงเรียนเพาะช่าง ซึ่งผมก็ซื้ออ่านและชอบมาก ต่อมาในช่วงที่ผมเข้ามาเรียนต่อที่ มศว ประสานมิตร และร่วมทำชมรมศิลปกรรมแห่งประเทศไทย ขณะเดียวกันก็สอนอยู่ที่สวนดุสิตด้วย ก็อยากจะทำหนังสือที่เป็นเนื้อหาเรื่องศิลปะ แต่เป็นแนวแบบ Digest คือ ย่อยง่าย อ่านจบเร็วโดยใช้เวลาไม่นาน เหมือนหนังสือ Reader Digest ของฝรั่ง ช่วงนั้นก็มีการสนทนากันบ่อยครั้ง มี อ.อารี สุทธิพันธุ์ อ.ปราโมทย์ แสงพลสิทธิ์ อ.ทวีเกียรติ ไชยงยศ มีผม ผดุง แล้วก็ถกกันเรื่องศิลปะ เรื่องหนังสือ เริ่มคิดทำหนังสือเล่มเล็ก ๆ ดังที่ว่านี่ขึ้น คิดว่าเล่มเล็กเราพอหาเงินมาพิมพ์ได้ ขอซื้อเขียนจากคนเขียน เพื่อนฝูง ออกเป็นหนังสือแนว ‘สนุกนิก’ ไม่ใช่เชิงวิชาการมากเกินไป มีทั้งเรื่องศิลปะ ดนตรี นาฏศิลป์ มีเรื่องศิลปะทุกแขนง มีถามมา-ตอบไป จดหมายจากผู้อ่าน และเนื้อหาโดยรวมต้องไม่หนัก เพื่อให้เข้าถึงผู้อ่าน (ผดุง พรหมมูล, การสื่อสารส่วนบุคคล 22 พฤศจิกายน 2566) ในที่สุด ผดุง พรหมมูล และเพื่อนรวม 4 คน จึงได้ตัดสินใจลงขันกันเป็นเงินคนละ 4,000 บาท รวมเป็นเงิน 16,000 บาท จัดทำนิติสารฉบับกระดาษปกเล่มแรกออกมา หลังจากมีการช่วยกันเสนอชื่อหลายชื่อ ก็มาลงตัวเห็นพ้องต้องกันกับชื่อ “ฟीलิ่ง” ที่ผู้คิดคือ “ปราโมทย์ แสงพลสิทธิ์” โดยฉบับแรกใช้เงินค่าจัดทำไปเป็นจำนวน 12,000 บาท จำหน่ายเล่มละ 12 บาท

แนวคิดหลักของ “ฟीलิ่ง” คือ จะต้องนำเสนอเรื่องราวทางศิลปะ โดยเน้นหลักที่ทัศนศิลป์ ศิลปะศึกษา และศิลปะหลากหลายประเภทเข้ามาผสมผสานบ้าง เนื้อหาจะต้องไม่เป็นเชิงวิชาการมากเกินไป อ่านง่าย อ่านเพลิน มีข้อแม้อีกว่า รูปเล่มจะต้องมีขนาดพอคบเกิดบุคส์ เสียบใส่กระเป๋าได้ และมีจำนวนหน้าที่ไม่หนามาก (ตกประมาณ 120 หน้า) ใช้เวลาอ่านให้จบทั้งเล่มได้ในเวลาไม่นาน ซึ่งขนาดเล่มที่ไม่หนามาก พิมพ์หน้าปกสีสี่ ส่วนภายในพิมพ์ขาว-ดำ ทำให้ต้นทุนในการผลิตฟीलิ่งไม่มากนัก ผดุง พรหมมูล แสดงความคิดเห็นไว้ว่า “อ่านฟीलิ่งเสร็จแล้ว วางทิ้งได้ วางไว้ตามเก้าอี้ได้ ขนาดที่ไม่หนามากทำให้คนอ่านซึมเรื่องแต่ละเรื่องแล้ว ให้รออ่านเล่มต่อไป เราไม่เน้นเชิงวิชาการนัก แต่ข้อมูลต้อง

ถูกต้อง...” (ผดุง พรหมมูล, การสื่อสารส่วนบุคคล 22 พฤศจิกายน 2566) แม้กลุ่มผู้จัดทำ “โลกศิลปะ” กับ “ฟิลลิ่ง” จะมีความคาบเกี่ยวกันอยู่ แต่สิ่งพิมพ์สองเล่มนี้ก็ไม่ได้เกี่ยวกันในเชิงของการจัดการ สมาชิกของชมรมศิลปกรรมแห่งประเทศไทยหลายคนมารับบทบาทเป็นที่ปรึกษาให้กับ ฟิลลิ่ง อาทิ อารี สุทธิพันธุ์ วิรุณ ตั้งเจริญ อำนาจ เย็นสบาย กำจร สุนพงษ์ศรี เป็นต้น ทั้งนี้จุดแข็งของฟิลลิ่งคือ การแทรกแผ่อารมณ์ขัน นำเสนอความรู้ในแบบที่ไม่เป็นวิชาการ หากจะมีบทความเชิงวิชาการเข้ามาบ้างก็ด้วยความสัมพันธ์กับ “เรื่องจากปก” หรือ “ประเด็นหลัก” ของฉบับนั้น ๆ หากแต่จะไม่ใช้โทนวิชาการแบบภาพรวม ซึ่งบุคลิกเช่นนี้จะต่างจากนิตยสารโลกศิลปะ ซึ่งเน้นการนำเสนอความรู้เชิงวิชาการ สารคดี บทสัมภาษณ์หรือบทวิจารณ์ศิลปะที่เข้มข้น นิตยสารโลกศิลปะยังเป็นพื้นที่ในการสื่อสารความเคลื่อนไหวในกิจกรรมของชมรมศิลปกรรมแห่งประเทศไทย ขณะที่ฟิลลิ่งจะมีลักษณะเป็นอิสระจากองค์กรใดองค์กรหนึ่ง แต่เป็นที่ทราบกันว่า ฐานสำคัญของการผลิตฟิลลิ่ง คือ ภาควิชาศิลปะ วิทยาลัยครูสวนดุสิต ซึ่งเป็นหน่วยงานที่แกนหลักของคนที่ทำฟิลลิ่งทำงานเป็นอาจารย์สอนประจำอยู่ แม้กลุ่มผู้จัดทำ “ฟิลลิ่ง” จะวางบุคลิกของหนังสือนี้ไว้ไม่ให้มีน้ำหนักไปในทางวิชาการมากเกินไป แต่เมื่อพิจารณาจากเนื้อหาที่ตีพิมพ์ในฟิลลิ่งแล้ว ผู้วิจัยพบว่า สิ่งที่ยังคงเห็นความเชื่อมโยงระหว่างนิตยสารโลกศิลปะกับฟิลลิ่งไว้ คือการปรากฏลักษณะของการกำหนดประเด็นเนื้อหาหลักของแต่ละเล่ม และยังไม่พ้นการมีบุคลิกของนักวิชาการศิลปะที่จะให้ความรู้ ความเข้าใจ ในเรื่องแนวคิดทางศิลปะ-ศิลปศึกษา หรือการหยิบยกนำเรื่องราวชีวิตและผลงานของศิลปินทั้งไทยและต่างประเทศคนสำคัญที่อยู่ในหน้าประวัติศาสตร์มากล่าวอธิบายถึงเพื่อนำเสนอเรื่องราวความรู้โดยสังเขปให้คนอ่านได้รับรู้และเข้าใจ ทั้งนี้ นิตยสารโลกศิลปะและฟิลลิ่งยังกลายมาเป็นแรงบันดาลใจให้กับคนทำนิตยสารศิลปะในทศวรรษต่อมาอีกด้วย ดังกรณีของ “วิจิตร อภิชาติเกรียงไกร” ผู้ก่อตั้งนิตยสารศิลปะ “Art Record” ในช่วงปลายทศวรรษ 2530 ซึ่งเคยเป็นหนึ่งในผู้อ่านและติดตามทั้งนิตยสาร โลกศิลปะและฟิลลิ่งกล่าวให้สัมภาษณ์ว่า “ได้รับแรงบันดาลใจจากทั้งโลกศิลปะและฟิลลิ่ง” (วิจิตร อภิชาติเกรียงไกร, การสื่อสารส่วนบุคคล 22 พฤษภาคม 2567)

ความเคลื่อนไหวของนิตยสารศิลปะในช่วงทศวรรษ 2530 ถึง ทศวรรษ 2540

นิตยสาร Art Record

นิตยสาร Art Record ก่อตั้งโดย วิจิตร อภิชาติเกรียงไกร ใน พ.ศ. 2537 วิจิตรเริ่มเรียนศิลปะที่ “เทคโนโลยีโคราช” หรือ วิทยาลัยเทคนิคภาคตะวันออกเฉียงเหนือ นครราชสีมา (ปัจจุบันคือ มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลอีสาน) ต่อมาได้เข้าศึกษาต่อยังคณะจิตรกรรม ประติมากรรม และภาพพิมพ์ มหาวิทยาลัยศิลปากร และจบการศึกษาจากภาควิชาภาพพิมพ์ วิจิตรกล่าวถึงจุดเริ่มต้นในการทำนิตยสาร Art Record ไว้ว่า แรงบันดาลใจในการทำ Art Record เริ่มจากย้อนไปสมัยที่เรียนศิลปะอยู่ที่เทคโนโลยีโคราช ช่วงนั้นมันมีความโหยหาข้อมูล ข่าวสาร ทางศิลปะที่ค่อนข้างรุนแรง ข่าวสารการแสดงนิทรรศการต่าง ๆ หรือข้อมูลข่าวสารในวงการศิลปะกว่าจะไปถึงเรามันค่อนข้างช้า หรือแทบจะไม่มี ก็เก็บความรู้สึกนั้นไว้ ตอนนั้นนิตยสารศิลปะที่มีอยู่แล้วก็อย่างเช่น โลกศิลปะ ฟิลลิ่ง เหมือนเป็นแรงบันดาลใจ รวมถึงที่มีก็คือ พวกสุจิตร์นิทรรศการศิลปะต่าง ๆ ตอนนั้นนอกจากนิตยสารศิลปะแล้ว ยังมี “นิตยสารบ้านและสวน” คือเมื่อก่อนเวลาใครทำนิตยสารจะต้องมีการแบ่งพื้นที่ไว้สำหรับเป็นข่าวสารในวงการศิลปะ เช่น ข้อมูลการแสดงนิทรรศการต่าง ๆ ข่าวสารของนิทรรศการเวลาศิลปินแสดงผลงาน เหมือนเป็นประเพณี ไม่ว่าจะในนิตยสารบ้านและสวน นิตยสารลีลา นิตยสาร Starspic จะมีคอลัมน์เกี่ยวกับศิลปะ อย่างคนทำนิตยสารบ้านและสวน จะเป็นคนรักศิลปะ หรือเรียนจบด้านศิลปะมา ก็จะมีคอลัมน์ศิลปะอยู่ด้วย ทำให้สมัยก่อนเวลาอยากอ่านหรืออยากรู้ข้อมูลข่าวสารเรื่องศิลปะก็ต้องซื้อนิตยสารแบบนี้มาทั้งเล่ม กระทั่งเรียนจบปริญญาตรีที่ศิลปากร ก็ทำงานระยะหนึ่ง ทำงานศิลปะ ส่งงานประกวดในเวทีต่าง ๆ มีความกังวลว่า เรื่องราวข้อมูลข่าวสารทางศิลปะจะไม่ได้มีการสื่อสารไปเท่าที่ควร พอมีเงินทุนมาจึงเริ่มทำนิตยสารเล่มแรก” (วิจิตร อภิชาติเกรียงไกร, การสื่อสารส่วนบุคคล 22 พฤษภาคม 2567)

วิจิตรเริ่มต้นทำนิตยสาร Art Record ฉบับแรกโดยใช้ทุนที่สั่งสมจากการทำงานศิลปะและจากที่ได้รางวัลจากการประกวดศิลปกรรม โดยชื่อนิตยสารก็ตั้งสอดคล้องกับเจตนารมณ์ของเขาที่ต้องการบันทึกเรื่องราว ข้อมูล

ข่าวสาร สารความรู้ ต่าง ๆ ทางศิลปะทั้งในและต่างประเทศไว้เพื่อเผยแพร่ให้เป็นประโยชน์แก่ผู้รักศิลปะ ผู้เรียน ผู้สอน ตลอดจนคนทำงานศิลปะทั่วไป นอกจากการนำเสนอเนื้อหาตามเจตนารมณ์ดังที่กล่าวแล้ว วิจิตรยังเล่าเพิ่มเติมอีกว่า การทำนิตยสารศิลปะ Art Record ยังเกิดจากความรักความชอบในงานด้านการออกแบบหนังสือ ซึ่งเหมือนเป็นบุคลิกของคนที่เรียนวิชาภาพพิมพ์มา ที่มักจะชอบออกแบบหนังสือ ชอบงานด้านกราฟฟิคที่สวยงาม ดูดี ชอบงานออกแบบที่สวยงามด้วย ดังที่กล่าวว่า “การออกแบบรูปเล่มของ Art Record เป็นรูปเล่มแบบสี่เหลี่ยมจัตุรัส 12x12 นิ้ว จำนวน 12 หน้ายก มีที่มาจากที่ชอบงานสุจิบัตรภาพพิมพ์ของญี่ปุ่น เป็นคนที่เรียนภาพพิมพ์มา รักหนังสือ และชอบเล่นของงานกราฟฟิค เมื่อมาทำหนังสือหรือนิตยสาร จึงต้องเน้นออกแบบให้มีความเป็น Artistic ด้วย ตอนทำ Art Record จึงทำเหมือนเป็นหนังสือศิลปะเล่มหนึ่งที่มีความประณีต เข้าไปดูตั้งแต่กระดาษ สี การพิมพ์ โรงพิมพ์ที่ใช้คือ Amarin Printing ซึ่งคนที่ทำงานส่วนใหญ่นั้นก็เป็นคนที่จบมาจากเพาะช่าง หรือศิลปากร ก็มีการปรับตัวปรับพัฒนาเทคโนโลยีต่าง ๆ ให้ตอบรับความต้องการของศิลปินหรือคนทำงานออกแบบด้วย” (วิจิตร อภิชาติเกรียงไกร, การสื่อสารส่วนบุคคล 22 พฤษภาคม 2567)

ระยะแรกเมื่อวิจิตร อภิชาติเกรียงไกร ทำนิตยสาร Art Record ของตนเอง เขาใช้โครงสร้างของทีมงานในลักษณะเดียวกับนิตยสารทั่วไป กล่าวคือมีทีมงานครบทุกส่วน ตัวเขาทำหน้าที่เป็นบรรณาธิการ และมีทีมงานเป็นกองบรรณาธิการ มีฝ่ายออกแบบ จัดรูปเล่ม มีฝ่ายหาโฆษณา ใช้ระบบบริหารจัดการแบบครบทีม รวมถึงมีนักเขียนคอลัมน์สัปดาห์ที่เชิญมาเขียนแต่ละฉบับ ต่อมาระบบบริหารจัดการตามโครงสร้างลักษณะนี้ได้ลดขนาดลง วิจิตรเองเริ่มพัฒนาเรื่องการใช้เทคโนโลยีในการออกแบบด้วยตนเองมากขึ้น เริ่มทำกราฟฟิค ทำโปรแกรมการออกแบบด้วยตนเอง สำหรับนักเขียน เริ่มใช้แนวทางของ “นักเขียนอาสา” ที่เข้ามาเขียนและร่วมจัดทำเนื้อหาาร่วมกัน เมื่อนิตยสารออกมาได้ระยะหนึ่งจึงเริ่มมีนักศึกษาที่สนใจด้านศิลปะหรืออยากทำนิตยสารเข้ามาขอฝึกงานและร่วมจัดทำในแต่ละเล่มด้วย วิจิตรกล่าวในประเด็นนี้ว่า “ตอนนั้น Art Record จึงเป็นเหมือนกับ Community เล็ก ๆ ของนักศึกษาศิลปะบ้าง คณะโบราณคดีบ้าง มาอาสาาร่วมกันเขียนบทความ บทสัมภาษณ์ บทวิจารณ์...นอกจากนั้นก็ยังมีนักเขียน

กิตติมศักดิ์และรับเชิญ นักวิจารณ์ศิลปะมาเขียนด้วยเช่นเดิม อย่าง ศ.ดร.สดชื่น ชัยประสาธน์ อ.พิษณุ ศุภนิมิตร อ.อิทธิพล ตั้งโฉลก อ.ณอม ช่างกัฏฐ์, พี่ไพศาล อธิพงษ์วิชัยพร ดร.สายันท์ แดงกลม ฯลฯ รวมไปถึงเรายังมักมีศิลปินที่ให้ความอนุเคราะห์เขียนบทความ บทความนิทรรศการ ศิลปะในต่างประเทศ หรือข้อมูลความรู้เกี่ยวกับพิพิธภัณฑ์ ศิลปะในต่างประเทศมาลงด้วย อย่าง อ.ชลิต เสริมปรุงสุข ท่านก็เขียนเรื่องพิพิธภัณฑ์ศิลปะจากต่างประเทศมาลง มี อ.กมล ทัศนัญชลี เขียนเกี่ยวกับการเดินทางของศิลปินไทย ที่ไปศึกษาดูงานที่สหรัฐอเมริกา มีคุณสุวรรณ ลัษณีย์ เขียนเรื่องศิลปินไทยที่ไม่มีชื่อเสียงในต่างประเทศและนิทรรศการต่าง ๆ ยังมี อ.สมเกียรติ ตั้งนโม ด้วย มีอีกหลายคนที่เขียนมาลง” (วิจิตร อภิชาติเกรียงไกร, การสื่อสารส่วนบุคคล 22 พฤษภาคม 2567)

ด้วยยุคสมัยที่เต็มไปด้วยเวทีการประกวด ศิลปกรรมทั้งภาครัฐและเอกชนจึงทำให้นิตยสาร Art Record ซึ่งมีเจตนารมณ์ในการบันทึก เผยแพร่ข้อมูลข่าวสาร ความเคลื่อนไหวของเวทีการประกวดเหล่านี้กลายเป็นพื้นที่สื่อที่องค์กรผู้จัดการประกวดใช้ในการประชาสัมพันธ์ด้วยการลงพื้นที่ของสปอนเซอร์เพื่อโฆษณาประชาสัมพันธ์เชิญชวนให้ส่งผลงานศิลปะเข้าประกวดจึงกลายมาเป็นรายรับอีกช่องทางหนึ่งของนิตยสารนี้ สมทบกับแนวคิดของวิจิตรที่ต้องการให้ผู้สนใจได้ศึกษา รับรู้ถึงแนวคิดในการสร้างสรรค์ผลงานศิลปกรรมของผู้ได้รางวัลจากการประกวดครั้งสำคัญ ๆ นิตยสาร Art Record ในบางฉบับจึงมีการแนะนำ / สัมภาษณ์ผู้ได้รางวัลจากการประกวดศิลปกรรมตลอดจนทัศนะของคณะกรรมการเผยแพร่ด้วย องค์กรของรัฐและเอกชนที่จัดการประกวดศิลปกรรมที่เข้ามาลงโฆษณาประชาสัมพันธ์สนับสนุนนิตยสาร Art Record อาทิ การปิโตรเลียมแห่งประเทศไทย (ปตท.), บริษัท โตชิบา ประเทศไทย จำกัด ธนาครกรุงเทพ บริษัท ปูนซีเมนต์ไทย จำกัด ฯลฯ รวมไปถึงยังมีบริษัทเอกชนที่ผลิต นำเข้า หรือเป็นตัวแทนจำหน่ายอุปกรณ์เครื่องเขียนและอุปกรณ์ทางศิลปะ อาทิ บริษัท ดี เอช เอ สยามวาลา หรือบริษัทกระดาษ อาทิ บริษัท แฟนซี เปเปอร์ จำกัด หรือบริษัทด้านสถาปนิก และงานออกแบบเข้ามาสนับสนุนด้วย

รายรับของนิตยสารยังมาจาก “ระบบสมาชิก” ซึ่งถือว่าเป็นระบบที่สำคัญมากต่อวงการนิตยสารทุกประเภทในยุคนี้ เนื่องจากระบบสมาชิกจะทำให้ผู้จัดทำนิตยสาร

จำหน่ายถึงผู้ซื้อได้โดยตรงไม่ต้องผ่านสายส่งหรือผู้แทนจำหน่ายซึ่งจะหักเปอร์เซ็นต์ค่าดำเนินการไปอีก ยอดจำนวนของสมาชิกยังส่งผลให้ผู้จัดทำสามารถคำนวณรายรับ ค่าใช้จ่าย และจำนวนการขายต่อฉบับได้อีกด้วย หากนิตยสารมีจำนวนยอดสมาชิกมากเท่าไร ยิ่งส่งผลดีต่อดัชนีของนิตยสารเอง ซึ่งนิตยสาร Art Record เองมีสมาชิกอยู่ในระบบประมาณ 2-3 พัน คน ถึงกระนั้นต้องกล่าวว่า จำนวนยอดสมาชิกนี้ไม่ได้มากนัก หากเทียบกับในช่วงทศวรรษ 2520 - 2530 ซึ่งสื่อหนังสือพิมพ์หรือนิตยสารยังเป็นสื่อสิ่งพิมพ์ที่ได้รับความนิยมของสาธารณชน นอกจากนี้นิตยสาร Art Record ยังมีวางจำหน่ายบนแผงหนังสือและตามร้านหนังสือ แต่ทว่าการวางบนแผงมักมีปัญหาอยู่พอสมควร ดังที่จิตร อกิชาติเกรียงไกร ได้ให้สัมภาษณ์ไว้เกี่ยวกับเรื่องนี้ว่า *ตัวรูปแบบของ Art Record ที่มีขนาดใหญ่และเป็นสีเหลี่ยมจัตุรัสหลายครั้งร้านหนังสือหรือแผงหนังสือก็จะวางร่วมกับนิตยสารเล่มอื่น ๆ ก่อนข้างยาก ร้านบางทีก็เอาไปวางในจุดอื่นที่คนไม่ค่อยเห็น ร้านบอกหาที่วางยาก บางทีคนจะซื้อก็หาไม่ค่อยเจอ หรือหลายครั้งเลย เรามีคนติดตามนิตยสารแต่อยู่ต่างจังหวัด บางทีทั้งจังหวัด สายส่งไปส่งวางร้านแค่นี้ก็ลำบาก ต่างจังหวัดบางที่ร้านหนังสือก็น้อย ก็เป็นปัญหาเหมือนกัน...* (จิตร อกิชาติเกรียงไกร, การสื่อสารส่วนบุคคล 22 พฤษภาคม 2567) ถึงกระนั้น นิตยสาร Art Record ยังคงใช้ขนาดรูปเล่มแบบเดิม หากแต่เพิ่มโอเดียของการใช้พื้นที่หน้ากระดาษภายในเล่มให้มีความน่าสนใจมากขึ้น เช่นในบางฉบับ จิตรได้เปิดพื้นที่หน้ากลางทั้งหน้าซ้าย-ขวา เพื่อเปิดให้ศิลปินที่มีแนวคิดแปลกใหม่มาทดลองทำงานศิลปะและออกแบบ “จัดนิทรรศการ” ผลงานของตนเองในหน้านิตยสารแทนการจัดในหอศิลป์ โดยใช้ชื่อว่า Art Record Gallery ดังเช่น ศิลปิน วิษณุ พิมพ์กาญจนพงษ์ ที่ได้ทดลองทำงานศิลปะและจัดแสดงผลงานในพื้นที่หน้ากลางของ Art Record บางครั้งก็ปรากฏในรูปแบบของนิทรรศการกลุ่ม หรือนำภาพผลงานบางส่วนที่ได้รับอนุญาตแล้วจากศิลปินหรือหอศิลป์มาจัดแสดงใน Art Record Gallery เพื่อประชาสัมพันธ์ให้กับผู้อ่านหรือสำหรับผู้ที่ไม่ได้มีโอกาสไปชมผลงานจริงได้ชมบางส่วน นอกจากนี้ บางฉบับจิตรยังได้เปลี่ยนจากการใช้กระดาษอาร์ตมาเป็นกระดาษแบบรีไซเคิล กระดาษถนอมสายตาที่มีคุณภาพดีมาพิมพ์แทนเพื่อให้บุคลิกหนังสือและความรู้สึกของผู้อ่านเปลี่ยนไป

ในช่วงหนึ่งจิตรทดลองนำเสนอการสนทนากระบวนการทำงานศิลปะภาพพิมพ์ หรือแนะนำขั้นตอนและกระบวนการทำงานประติมากรรมให้แก่ผู้อ่าน โดยแบ่งเนื้อหาออกเป็นตอน ๆ รวมถึงการเปิดคอลัมน์ในลักษณะการเปิดบ้านหรือเยี่ยมชมสตูดิโอของศิลปิน ซึ่งเป็นโอกาสให้ผู้อ่านได้รับรู้แนวคิด กระบวนการทำงานศิลปะและได้เห็นเบื้องหลังของห้องปฏิบัติการของศิลปินได้อีกทางหนึ่ง สำหรับบทสัมภาษณ์ในนิตยสาร Art Record เน้นสัมภาษณ์ทั้งศิลปิน อาจารย์สอนศิลปะ นักวิชาการศิลปะ ตลอดจนผู้อุปถัมภ์สนับสนุนศิลปะ เช่นมีครั้งหนึ่งที่มีการสัมภาษณ์คุณบัญชา ลำช้า ในการสะสมผลงานศิลปกรรมของธนาคารกสิกรไทย เป็นต้น รวมถึงมีการแนะนำสัมภาษณ์เจ้าของผู้บริหารหอศิลป์ที่เปิดใหม่ ภัณฑารักษ์นิทรรศการ ฯลฯ ซึ่งเหล่านี้ จิตร อกิชาติเกรียงไกร ได้กล่าวเพิ่มเติมไว้ว่า *“อยากให้นิตยสารทำหน้าที่เหมือนเป็นอีกหนึ่งคลาสเรียนของอาจารย์ ให้นักศึกษา ศิลปิน มีความรู้รอบตัว ได้นำข้อมูลไปศึกษาหรือนำไปใช้ต่อ”* (จิตร อกิชาติเกรียงไกร, การสื่อสารส่วนบุคคล 22 พฤษภาคม 2567) อย่างไรก็ตาม นิตยสาร Art Record ก็ไม่ต่างกับนิตยสารศิลปะฉบับอื่น ๆ ที่ต้องหยุดดำเนินการไป ในวันที่ผู้อ่านนิตยสารหรือหนังสือลดจำนวนลงโดยหันไปรับข้อมูลข่าวสารจากสื่อร่วมสมัยที่มีความรวดเร็วกว่า รวมไปถึงต้นทุนที่สูงขึ้นในการทำสื่อสิ่งพิมพ์ ซึ่งต้องอาศัยสปอนเซอร์ที่ลดจำนวนลงเช่นกัน

นิตยสาร art4d

ในยุคฟองสบู่ที่สถาบันการเงินปล่อยกู้จำนวนมหาศาลได้นำมาสู่การผุดขึ้นของคอนโดมิเนียม อาคารสำนักงาน โรงแรม หมู่บ้านจัดสรร ซึ่งอาคารสำนักงานใหญ่ ๆ หรือโรงแรมได้กลายเป็นลูกค้าสำคัญของสถาปนิกและนักออกแบบตกแต่งภายในที่ใช้บริการแปลนและออกแบบจัดวางงานศิลปะของศิลปินมาประดับตกแต่งเพิ่มสีสัน คุณค่าและมูลค่าให้กับอาคารเหล่านั้น ด้วยเหตุนี้ในช่วงเวลาที่สื่อสิ่งพิมพ์อย่างนิตยสารยังเป็นพื้นที่สื่อสารข้อมูล ความรู้ เรื่องราวต่าง ๆ ผู้สนใจ วงการสถาปัตยกรรมและการออกแบบจึงมีนิตยสารจำนวนไม่น้อยที่ออกมาตอบสนองผู้อ่านหลายกลุ่มเป้าหมายที่ต้องการข้อมูลต่าง ๆ ด้านนี้ นิตยสาร art4d แม้จะเป็นนิตยสารที่เน้นการนำเสนอเนื้อหาเชิงสถาปัตยกรรมและงานออกแบบเป็นหลัก แต่ที่ต้องนำมากล่าวถึงในที่นี้ด้วย เนื่องจากนิตยสาร art4d ได้ให้

ความสำคัญกับการจัดสรรพื้นที่ไว้สำหรับเผยแพร่ความรู้ ข้อมูลข่าวสาร บทสัมภาษณ์ ตลอดจนบทวิจารณ์ / แนะนำ ผลงานหรือนิทรรศการศิลปะร่วมสมัยอยู่พอสมควร

นิตยสาร art4d ก่อตั้งโดย “ประธาน ธีระธาดา” ในปี พ.ศ. 2538 ซึ่งประธานทำหน้าที่เป็นบรรณาธิการ บริหารด้วย นิตยสาร art4d เกิดขึ้นจากการที่ประธานได้มี โอกาสเข้าไปพูดคุยแนวความคิดการทำนิตยสารกับผู้บริหาร ของ บริษัท สถาปนิก 49 จำกัด (A49) บริษัทสถาปนิก ชื่อตั้ง กระทั่งทาง A49 ได้จัดสรรพื้นที่เล็ก ๆ ได้อาคารของ บริษัท พร้อมกับผู้ช่วยด้านกราฟฟิกให้ร่วมงานกับประธาน ใช้เวลา 3 เดือน จึงได้นิตยสาร art4d ฉบับแรกออกมา ประธานได้ให้สัมภาษณ์ถึงการดำเนินงานด้านทุนในการจัด ทำนิตยสาร art 4d ซึ่งมีความสอดคล้องกับช่วงที่เศรษฐกิจ และธุรกิจด้านอสังหาริมทรัพย์กำลังเติบโตไว้ว่า “โชคดียี่ ที่ art4d เกิดขึ้นตอนที่ประเทศไทยกำลังมีฟองสบู่ เบ่งบาน มาก มีเม็ดเงินในตลาดมาก art4d เริ่มปี 1995 กำลังขาย ไปจอบกันอุตลุดเลย ไปจอบรถ จอบคอนโด อสังหาริมทรัพย์ บูมขึ้นมาทำให้เม็ดเงินในตลาดโฆษณาเยอะ เราไปแนะนำ ตัวลูกค้าก็ซื้อโฆษณาเลย ไปหาพี่ที่เขาขายเครื่องครัวนำเข้า ยังไม่มีหนังสือเลย แค่อามือคอปให้ดู เขาบอก เอา! เท่ากับ ว่า art4d เกิดขึ้นโดยไม่ต้องลงทุน ได้เครดิตจากโรงพิมพ์ แล้วก็ได้นักซื้อโฆษณาพอที่จะจ่ายค่าพิมพ์แล้วก็รับอย่างนี้ไป เรื่อย ๆ เป็นรูป” (อ้างจาก, ปาณิส โพธิ์ศรีวังชัย, 2562) (เอกสารจากเว็บไซต์) ในด้านการนำเสนอเนื้อหา โดยหลัก แล้ว art4d เป็นนิตยสารด้านสถาปัตยกรรม ศิลปะ และ งานออกแบบ การมองสถาปัตยกรรมเป็นงานศิลปะ ตลอดจนความสนใจในงานศิลปะที่คาบเกี่ยวกับการสร้างสรรค์งาน ร่วมกับพื้นที่หรือตัวโครงสร้างของสิ่งก่อสร้างทำให้นิตยสาร art4d นำเสนอโปรเจกต์หรือพื้นที่ทางศิลปะร่วมสมัยที่น่าสนใจ โดยนำเสนอทั้งในแง่ของตัวอาคาร แนวคิดในการ จัดการหรือนำเสนองานศิลปะในพื้นที่ ดังในช่วงต้นทศวรรษ 2540 เมื่อเกิดพื้นที่ทางศิลปะอย่าง About café ก่อตั้งโดย เกล้ามาศ อิบอินซอย ซึ่งใช้พื้นที่อาคารเก่าย่านถนนมิตร จิตร ใกล้กับหัวลำโพงมาทำเป็นพื้นที่ทางศิลปะร่วมสมัย นิตยสาร art4d ได้นำเสนอให้เห็นถึงความเชื่อมโยงระหว่าง พื้นที่ในเชิงสถาปัตยกรรมกับการเป็นพื้นที่ทางศิลปะร่วม สมัยที่นำเสนอผลงานรูปแบบใหม่ที่งานศิลปะกลมกลืนไป

กับกิจกรรมของตัวพื้นที่ซึ่งกลายเป็นแนวทางให้กับพื้นที่ทาง ศิลปะที่ผุดเกิดขึ้นตามมาอีกหลายแห่ง ผลงานศิลปะร่วม สมัยที่ได้รับการแนะนำ นำเสนอในนิตยสาร art4d จึงมัก ไม่ใช่งานจิตรกรรม ประติมากรรม หรือภาพพิมพ์แบบ 2 หรือ 3 มิติ ทั่ว ๆ ไป หากแต่เป็นชุดหรือชิ้นงานหรือนิทรรศการศิลปะที่มีความสัมพันธ์กับพื้นที่ ดังเช่นงาน ลักษณะ ศิลปะติดตั้งจัดวาง (Installation Art), ศิลปะใน พื้นที่เฉพาะ (Site Specific Art) งานวิดีโอศิลปะติดตั้ง จัดวาง (Video Installation) หรืองานศิลปะคอนเซ็ปทวล (Conceptual Art) นอกจากนี้ยังมีงานศิลปะที่สัมพันธ์กับ งานออกแบบ อย่างเช่นศิลปะเท็กซ์ไทน์ (Textile) งาน เฟอร์นิเจอร์ ฯลฯ นอกจากนี้เนื้อหาในรูปแบบแล้ว art4d ยัง จัดกิจกรรมต่าง ๆ อีกด้วย แม้จะมีขนาดรูปเล่มค่อนข้างใหญ่ แต่นิตยสาร art4d จำหน่ายในราคาเล่มละ 50 บาท ตั้งแต่ ช่วงแรกและจำหน่ายราคานี้ต่อเนื่องหลายปี ซึ่งประธาน ธีระธาดา กล่าวกับสื่อเกี่ยวกับเรื่องนี้ไว้ว่า “...ตอนนั้นอยากให้ นักศึกษาซื้อได้ง่าย ๆ ก็มีซื้อแหละแต่ก็ไม่ทุกคน...” (อ้าง จาก, อาภาภัทร ธาราธิคุณ, 2565) (เอกสารจากเว็บไซต์) ความแตกต่างระหว่าง art4d กับนิตยสารศิลปะเล่มอื่นที่ กล่าวมาคือ art4d ยังคงดำเนินการอยู่จนถึงปัจจุบัน โดย ปัจจุบัน art4d เผยแพร่เนื้อหาทั้งในรูปแบบ Online และ ยังคงมีแบบฉบับพิมพ์อยู่ หากแต่ระยะของการเผยแพร่จะ เป็น 3 เดือนเล่ม นอกจากนี้ยังมีสิ่งพิมพ์ด้านสถาปัตยกรรม ศิลปะ และการออกแบบออกเป็นฉบับพิเศษต่าง ๆ อีกด้วย

ความเคลื่อนไหวของนิตยสารศิลปะช่วง ทศวรรษ 2540 - ทศวรรษ 2550 : ว่าด้วยนิตยสารศิลปะ ของพื้นที่ศิลปะแบบทางเลือก นิตยสารศิลปะของศิลปิน และคนรุ่นใหม่ และนิตยสารศิลปะโดยหน่วยงานของรัฐ

ในช่วงปลายทศวรรษ 2530 ต่อเนื่องจนถึง ทศวรรษ 2540 ซึ่งเป็นช่วงเดียวกันกับที่นิตยสาร Art Record และ นิตยสาร art4d เกิดขึ้นและออกเผยแพร่อยู่นั้น อีกด้านหนึ่งยังมีปัญหาเกิดขึ้นพร้อม ๆ กันในวงการ ศิลปะของไทย โดยเฉพาะในช่วงต้นทศวรรษ 2540 ไม่ว่าจะเป็น การประมูลงานศิลปกรรม ประส. อันเนื่องมาจากการ ล้มละลายของเหล่าสถาบันการเงินในช่วงวิกฤติเศรษฐกิจปี 2540¹ ที่งานศิลปะของศิลปินหลากหลายถูกนำมาประมูลขาย ทอดตลาด การทยอยปิดตัวลงของหอศิลป์และแกลเลอรี

1 ดูรายละเอียดในประเด็นนี้เพิ่มเติมได้จากงานศึกษาของ สิทธิธรรม โรหิตะสุข. (2560). ศิลปะสมัยใหม่ในประเทศไทย มองผ่านความ เคลื่อนไหวของหอศิลป์เอกชนและการซื้อขายงานศิลปะในกรุงเทพมหานคร ทศวรรษ 2500 ถึง ทศวรรษ 2530. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัย ธรรมศาสตร์, หน้า 196 - 201.

เอกชนที่ส่วนใหญ่มักจะดำเนินธุรกิจอยู่ได้ไม่เกิน 3-5 ปี หรือบางแห่งก็น้อยกว่านั้น ภาพของศิลปินหรือนักศึกษา ศิลปะอีกเป็นจำนวนมากที่ไม่มีโอกาสแสดงผลงานใน แกลเลอรีได้หายากยิ่งไม่มีชื่อเสียงหรือมีผลงานเป็นที่นิยมของตลาด การค้างานศิลปะ ปัญหาของศิลปินรุ่นใหม่ที่ต้องดิ้นรนต้องการ ระบายออกทางการทดลองสร้างสรรค์ผลงานศิลปะใน รูปแบบหรือกลวิธีใหม่ ๆ แต่ขาดพื้นที่และโอกาส รวมถึง ปัญหาสังคมของการประกวดศิลปกรรมที่จัดขึ้นโดยองค์กร ของรัฐและเอกชนซึ่งขาดความน่าเชื่อถือและไม่ได้เปิดโอกาส ให้แก่นักทำงานศิลปะอย่างกว้างขวาง ปัญหาเหล่านี้ บาง ปัญหาสังคมมายาวนานในวงการศิลปะสมัยใหม่และร่วม สมัยของไทย กระทั่งในช่วงทศวรรษ 2540 ได้มีความพยายาม ต่อการแสวงหาทางออกจากปัญหานี้ในบางประเด็น กล่าว เฉพาะด้านพื้นที่แสดงออกทางศิลปะ ตั้งแต่ปลายทศวรรษ 2530 จนถึงทศวรรษ 2540 ได้ปรากฏว่าเริ่มมีความพยายาม นำเสนอพื้นที่ศิลปะทางเลือกของยุคนี้ขึ้น การเกิดขึ้นของ หอศิลป์ปาดูในช่วง พ.ศ. 2539 บนย่าน RCA หรือ Royal City Avenue ถนนเพชรบุรีตัดใหม่ อันเป็นย่านสถานบันเทิงยอด นิยมของวัยรุ่นถือเป็นการเปลี่ยนมุมมองเรื่องสถานที่ตั้งของ หอศิลป์เอกชน ซึ่งจากเดิมที่มักตั้งในย่านธุรกิจการค้าหรือ แหล่งอยู่อาศัยของชาวต่างประเทศมาเป็นสถานบันเทิงยาม ค่ำคืนของวัยรุ่น ในช่วง พ.ศ. 2540 เหล่ามาศ ยิบอินซอย หลานสาวของนางมีเสียง ยิบอินซอย ยังได้ก่อตั้ง “อะแบ้าท์ คาเฟ่” (About Café) ขึ้นที่ย่านเจริญกรุง ถนนไมตรีจิตร์ เน้นแสดงผลงานศิลปะร่วมสมัยที่มีรูปแบบแปลกใหม่ หรือศิลปะแนวทดลอง ทั้งยังเปิดโอกาสให้ศิลปินได้ แสดงออกทางศิลปะ ภายใต้บรรยากาศที่ชั้นล่างเป็นร้าน กาแฟ ร้านอาหารและเครื่องดื่ม ขณะที่ชั้นบนเป็นพื้นที่จัด แสดงงานศิลปะ เช่นเดียวกับพื้นที่ศิลปะนาม “Project 304” ที่ก่อตั้งขึ้น “โดยกลุ่มคนรักงานศิลปะ ได้แก่ กฤติยา กาวิวงศ์ อภิชาติพงศ์ วีระเศรษฐกุล ชาติชาย ปุยเปีย ไมเคิล เชาวนาคัย ประพล คำจิม ศจีทิพย์ นิรมิตจิตร กมล เผ่าสวัสดิ์ ที่เล็งเห็นถึงความสำคัญของการบูรณาการสร้างสรรค์ผลงาน ศิลปะร่วมสมัยในประเทศไทยรวมทั้งเป็นการตอบสนองถึง ความขาดแคลนสถานที่แสดงผลงานศิลปะ” (อโณทัย อุปคำ, 2557, น. 37) โดยเริ่มต้นจากพื้นที่ภายในอาคารสหกรณ์ เคหะสถาน ย่านสถานีรถไฟสามเสน เปิดโอกาสให้ศิลปินรุ่นใหม่ได้ทดลองสร้างสรรค์ผลงานศิลปะในรูปแบบที่เน้นศิลปะ เชิงแนวคิดรวบยอด (Conceptual Art) ศิลปะติดตั้งจัดวาง

(Installation Art) หรือวิดีโอศิลปะ (Video Art) เป็นต้น หลังผ่านวิกฤตเศรษฐกิจช่วงต้นทศวรรษ 2540 ไป การเปิด หอศิลป์เอกชนของศิลปิน นักธุรกิจ ทั้งชาวไทยและต่าง ประเทศยังเกิดขึ้นต่อเนื่อง ทั้งพื้นที่ในเชิงที่เน้นสนับสนุนการ แสดงออกของศิลปินและเชิงพาณิชย์ หอศิลป์หลายแห่งปรับ ตัวให้มีรูปแบบที่ร่วมสมัยเข้ากับวิถีชีวิตของผู้คนมากขึ้น บาง แห่งปรับปรุงอาคารเก่ามาทำเป็นพื้นที่ศิลปะ ขณะที่อีก หลายแห่งเลือกเปิดพื้นที่ศิลปะในอาคารพาณิชย์หรือห้อง เช่าขนาดเล็กและขนาดกลาง โดยจัดสรรพื้นที่ในการแสดงผล งานศิลปะผสมผสานกับการใช้พื้นที่เพื่อทำกิจกรรมหรือ จำหน่ายสินค้าเพื่อหารายได้ หอศิลป์หรือพื้นที่ศิลปะทางเลือกใหม่เหล่านี้เริ่มใช้ระบบการคัดสรรผลงานที่จะเข้ามา จัดแสดงโดยภัณฑารักษ์ (Curator) เพื่อให้ภัณฑารักษ์มี ประเด็นเนื้อหาและรูปแบบที่น่าสนใจมากขึ้น พร้อมทั้งมีการ พยายามสร้างเครือข่ายและผลักดันศิลปินสู่การแสดงผลงาน ในระดับนานาชาติด้วย การปรับตัวนี้ยังมีส่วนทำให้ศิลปิน ไทยอีกหลายคนมีโอกาสดแสดงผลงานรวมถึงได้รับการ ยอมรับในระดับนานาชาติ

ในช่วงต้นทศวรรษ 2540 สื่อสิ่งพิมพ์ยังถือว่าเป็น พื้นที่สื่อสารที่ได้รับความนิยมอยู่พอสมควร อีกทั้งในบางครั้ง การออกแบบสื่อสิ่งพิมพ์ให้มีรูปแบบแปลกใหม่ยังเป็นช่อง ทางในการสร้างสรรค์ผลงานได้อีกทางหนึ่งด้วย จึงไม่น่า แปลกใจที่พื้นที่ศิลปะแบบทางเลือกใหม่บางแห่งมีการออก นิตยสารศิลปะของตนขึ้นมาเพื่อเผยแพร่ความคิดหรือ ความเคลื่อนไหวทางศิลปะสู่กลุ่มเป้าหมาย ดังกรณีพื้นที่ ศิลปะ “Project 304” ได้มีสื่อสิ่งพิมพ์ในลักษณะของ นิตยสารชื่อ “บ่าง” (Bang) โดยมี “ชาติชาย ปุยเปีย” เป็น บรรณาธิการอำนวยการ และมี “นิติ วัธยา” เป็น บรรณาธิการบริหาร ทั้งสองเป็นศิลปินร่วมสมัยที่มีชื่อเสียง ขณะที่ กฤติยา กาวิวงศ์ เป็นหัวหน้ากองบรรณาธิการ บ่าง เน้นการตั้งประเด็นทางศิลปะและชักชวนผู้คนที่เกี่ยวข้องมา เสวนาแลกเปลี่ยนความคิดเห็นกัน และนำบทการเสวนานั้น มาเผยแพร่ นอกจากนี้ยังมีการนำเสนอประเด็นที่เกี่ยวข้อง กับการศึกษา บทวิจารณ์ศิลปะ บทวิจารณ์ภาพยนตร์ รวมถึงมีการลงประชาสัมพันธ์เผยแพร่ข้อมูลข่าวสารของ นิทรรศการและกิจกรรมในวงการศิลปะร่วมสมัยทุกแขนง รูปเล่มของ “บ่าง” มีลักษณะคล้ายหนังสือพิมพ์แบบ แทบลอยด์ พิมพ์ขาว-ดำ ด้วยกระดาษปรู๊ฟชนิดเดียวกับ หนังสือพิมพ์ ขณะที่พื้นที่ศิลปะย่านเอกมัย “Gallery 253”

ซึ่งดำเนินการโดยภูมิภม ฝดงรัตน์ ศิลปินภาพถ่ายและนักวิชาการอิสระด้านศิลปะภาพถ่าย ออกนิตยสารชื่อ **“Defy Magazine”** เริ่มฉบับแรกในปี พ.ศ. 2542 โดยมีการโปรยคำบนปกแสดงแนวทางของนิตยสารว่า **“Art and Postmodern Lifestyle”** นิตยสารนี้มีภูมิภม ฝดงรัตน์ เป็นบรรณาธิการบริหาร และมี “ถนอม ช่างกัฏี” อาจารย์และนักวิจารณ์ศิลปะที่มีชื่อเสียงเป็นบรรณาธิการ แนวทางหลักของ Defy เป็นการนำเสนอประเด็นเนื้อหาและความเคลื่อนไหวของศิลปะร่วมสมัย โดยเฉพาะในด้านศิลปะภาพถ่ายและศิลปะเชิง Conceptual ที่มีการนำเสนอค่อนข้างมาก ทั้งนี้ส่วนหนึ่งอาจเป็นเพราะตัวของภูมิภม ฝดงรัตน์ ซึ่งเป็นศิลปินและนักวิชาการด้านภาพถ่าย ขณะที่ถนอม ช่างกัฏี เป็นนักวิจารณ์ศิลปะที่สนใจแนวทางของศิลปะเชิงความคิดที่มีความคาบเกี่ยวกับการสะท้อนหรือวิพากษ์ประเด็นทางสังคมด้านต่าง ๆ รวมถึง Gallery 253 ที่ภูมิภมดำเนินการและใช้เป็นสถานที่ทำงานของนิตยสารนี้ งานนิทรรศการส่วนใหญ่ก็เป็นงานศิลปะภาพถ่าย โดยเฉพาะแนว Conceptual Photography ด้วย Defy นำเสนอทั้งบทความวิชาการที่เข้มข้น บทสัมภาษณ์ศิลปิน บทวิจารณ์ศิลปะ ข้อมูลข่าวสาร รายงานความเคลื่อนไหวของนิทรรศการและกิจกรรมทางศิลปะ ที่พิเศษคือ มีบทความให้ความรู้ด้านเทคนิคศิลปะภาพถ่าย ส่วนผู้สนับสนุนส่วนใหญ่จะเป็นบริษัทที่ผลิตหรือเป็นผู้แทนจำหน่ายอุปกรณ์เกี่ยวกับภาพถ่าย Defy ออกเผยแพร่เพียง 3 เล่ม ก็ได้ยุติการดำเนินการไป ด้านหอศิลป์ “Si-Am Art Space” ย่านพระราม 4 ที่ก่อตั้งโดย วรวิทย์ ธีรพิพิธ มีการออกนิตยสาร **“Urban Fanzine”** ซึ่งเป็น “นิตยสารแนวทำมือ” โดยการใช้วิธีการจัดรูปเล่มและพิมพ์ด้วยการถ่ายเอกสาร Urban Fanzine เป็นนิตยสารทำมือแจกฟรี เผยแพร่ในงานเปิดนิทรรศการของ Si-Am Art space มีคณะผู้จัดทำ ประกอบด้วย อุกฤษฏ์ จอมยิ้ม เป็นบรรณาธิการ และมีกองบรรณาธิการ อาทิ เอกลักษณ์ นัถิ์สุข สิริเดช (สิริธรรม) โรหิตะสุข โชติช่วง มีป้อม ฯลฯ นำเสนอบทความและบทวิจารณ์ทางศิลปะ ภาพยนตร์ เพลง ออกเผยแพร่ได้ 6 ฉบับ และยุติการดำเนินการไป ด้านหอศิลป์ที่เน้นนำเสนองานศิลปะแบบ Conceptual อย่าง Ver Gallery ที่เริ่มต้นเปิดดำเนินการขึ้นบริเวณใกล้กับท่าอากาศยาน ก็มีนิตยสารศิลปะออกในนาม Ver Magazine เช่นกัน

นอกจากนิตยสารศิลปะที่ออกโดยเหล่าหอศิลป์เอกชนดังที่กล่าวแล้ว ในช่วงทศวรรษ 2540 ยังเป็นช่วงของการตื่นตัวในการที่คนรุ่นใหม่หันมาสนใจสื่อ นิตยสารในเชิงศิลปวัฒนธรรมร่วมสมัยอย่างมาก ส่วนหนึ่งมาจากการประสบความสำเร็จของนิตยสารอย่าง A Day Magazine ที่นำเสนอเรื่องราวหลากหลายทางสังคม ศิลปะ วัฒนธรรม และวิถีการดำเนินชีวิตในสังคมร่วมสมัย ผสมกับการทำนิตยสารแบบอิสระหรือแบบทำมือที่ใช้ทุนไม่มากในการผลิต ทำให้ทศวรรษนี้สื่อ นิตยสารกลายเป็นพื้นที่สื่อสารเรื่องราวต่าง ๆ ที่ได้รับความนิยมอีกครั้ง ข้อมูล ข่าวสาร ประเด็นเรื่องราวทางศิลปะร่วมสมัยไปปรากฏอยู่ในหน้านิตยสารฉบับต่าง ๆ ขณะเดียวกัน ก็มีนิตยสารศิลปะที่เน้นนำเสนอเรื่องราวของศิลปะร่วมสมัยเป็นหลัก ดังกรณีของ **นิตยสาร Freeform** มีสุรัชย์ พิงชัยภูมิ เป็นบรรณาธิการ ซึ่งนำเสนอข้อมูล ข่าวสาร บทสัมภาษณ์ บทวิจารณ์ ประเด็นความเคลื่อนไหวต่าง ๆ ในวงการศิลปะร่วมสมัยทั้งในไทยและนานาชาติ มีการออกเผยแพร่อย่างต่อเนื่อง นอกจากนี้ยังมีการจัดทำ Freeform Special เป็นฉบับพิเศษขึ้นอีกด้วย นิตยสารศิลปะอีกเล่มหนึ่งที่เน้นนำเสนอเรื่องราวของศิลปะภาพถ่ายเป็นการเฉพาะ คือ **นิตยสารณัฐลิน** (Natnalin Magazine) ชื่อนิตยสารมาจากชื่อของเจ้าของและบรรณาธิการ คือ ณัฐลิน น้อยไม้ ศิลปินช่างภาพอิสระ นิตยสารเล่มนี้ในภาพรวมมีความคล้ายกับ Defy Magazine อยู่ไม่น้อย อาจเป็นเพราะทั้งภูมิภม ฝดงรัตน์ และถนอม ช่างกัฏี มีส่วนเป็นที่ปรึกษาและนักเขียนให้กับนิตยสารนี้ด้วย หากแต่ Natnalin จะเน้นเนื้อหาว่าด้วยศิลปะภาพถ่ายเป็นหลัก ส่วนศิลปะแนวทางอื่นเป็นเพียงส่วนเสริม นิตยสารณัฐลิน ออกเผยแพร่ได้เป็นเวลา 2 ปีกว่า ก็ยุติไป

ในปี พ.ศ. 2545 ธวัชชัย สมคง ศิลปินอิสระและเป็นผู้ก่อตั้งบริษัท เดอะเกรทไฟน์อาร์ท จำกัด ได้ริเริ่มนิตยสารศิลปะ **Fine Art Magazine** ขึ้น เพื่อเผยแพร่ข้อมูลข่าวสารความรู้เกี่ยวกับแวดวงศิลปะในประเทศไทย บุคลิกของนิตยสาร Fine Art จะมีลักษณะคล้ายกับนิตยสารศิลปะในต่างประเทศ ซึ่งโดยมากมักจะพิมพ์สี่สีทั้งเล่ม พิมพ์ด้วยกระดาษอาร์ต โดยเนื้อหาการนำเสนอของนิตยสารจะประกอบด้วยบทความทางศิลปะที่เน้นเนื้อหาเกี่ยวกับผลงานสร้างสรรค์ทางทัศนศิลป์เป็นหลักทั้งผลงานของศิลปินไทยและประเด็นความเคลื่อนไหวในต่างประเทศ บทสัมภาษณ์ศิลปินและบุคคลที่น่าสนใจในวงการศิลปะ ไม่ว่า

จะเป็น ภัณฑารักษ์ นักสะสม เจ้าของหรือผู้บริหารหอศิลป์ นักวิจารณ์ศิลปะ ฯลฯ นำเสนอแนวคิด มุมมอง สะท้อนประเด็นต่าง ๆ ทางศิลปะ รวมถึงรายงานข่าวสาร ความเคลื่อนไหวของนิทรรศการหรือกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับวงการศิลปะ ในช่วงแรกจะออกรายหนึ่งเดือน และต่อมาปรับเป็นรายสามเดือน มีการเชิญนักเขียนทั้งที่เป็นอาจารย์มหาวิทยาลัย คอลัมนิสต์ทางศิลปะ นักวิจารณ์ศิลปะ มานำเสนอบทความ ที่น่าสนใจคือการเปิดให้นักเขียนหรือนักวิจารณ์รุ่นใหม่ได้เขียนรายงาน เสนอประเด็นมุมมอง และวิจารณ์ถึงนิทรรศการศิลปะหลายนิทรรศการต่อเล่ม นิตยสาร Fine Art ยังมีการกำหนดประเด็นหลักของแต่ละเล่มหรือ “เรื่องจากปก” ไว้เช่นกัน โดยมากจะเป็นประเด็นที่คนในวงการศิลปะให้ความสนใจในขณะนั้นหรือเชื่อมโยงกับเทศกาล กิจกรรมทางศิลปะที่สำคัญในช่วงเวลานั้น ๆ การเกิดขึ้นของนิตยสาร Fine Art ทำให้วงการศิลปะมีความตื่นตัวพอสมควร ทั้งนี้ต้องกล่าวว่า ในช่วงทศวรรษ 2540 ถือเป็นช่วงเวลาที่ยังวงการศิลปะร่วมสมัยไทยค่อนข้างมีความตึงเครียด ทั้งจากหอศิลป์เอกชนที่เกิดขึ้นจำนวนไม่น้อย แนวทางการสร้างสรรค์ผลงานศิลปะร่วมสมัยที่แปลกใหม่ ขณะเดียวกับที่ศิลปินร่วมสมัยไทยหลายคนได้มีโอกาสไปร่วมแสดงผลงานและเป็นที่ยอมรับในระดับนานาชาติ ผนวกกับคนในวงการศิลปะร่วมสมัยไทยเริ่มมีความตื่นตัวและสนใจกับกิจกรรมเทศกาลศิลปะต่าง ๆ ในระดับโลก ทั้งหมดนี้ล้วนแล้วแต่เป็นสิ่งที่ Fine Art หยิบนำมาเสนอแก่ผู้อ่านอย่างต่อเนื่อง กระทั่งปัจจุบันที่มีการปรับตัวเป็นการนำเสนอในช่องทางออนไลน์

ต่อมาในช่วงปี พ.ศ. 2547 ได้มีการจัดตั้งหน่วยงานของรัฐบาลขึ้นใหม่อีกหน่วยงานคือ “สำนักงานศิลปวัฒนธรรมร่วมสมัย” ขึ้นกับกระทรวงวัฒนธรรม มีภารกิจเกี่ยวกับการส่งเสริม สนับสนุน และเผยแพร่กิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับการสร้างสรรค์ศิลปวัฒนธรรมร่วมสมัย โดยมีศาสตราจารย์ ดร.อภิสิทธิ์ โพทยานนท์ เป็นผู้อำนวยการคนแรกของสำนัก ในช่วงนี้เองที่สำนักงานศิลปวัฒนธรรมร่วมสมัยได้มีการผลิตนิตยสารศิลปะของหน่วยงานออกมาเช่นกัน โดยเป็นการเผยแพร่แก่สาธารณชนไม่มีการจำหน่าย เริ่มจาก “นิตยสาร สยามร่วมสมัย” โดยมีศาสตราจารย์ ดร.อภิสิทธิ์ เป็นบรรณาธิการอำนวยการ นิตยสารนี้มีการนำเสนอประเด็นเรื่องราวของศิลปะร่วมสมัยทุกแขนง โดยแต่ละเล่มจะมีการกำหนดประเด็นเนื้อหาหลักไว้ และนำ

เสนอประเด็นเหล่านั้นผ่านบทความ บทสัมภาษณ์ ตลอดจนถึงผลงานสร้างสรรค์ของศิลปินบางส่วนมานำเสนอในเล่ม นอกจากนี้ยังมีการรายงานความเคลื่อนไหวของนิทรรศการ และกิจกรรมในวงการศิลปะ รวมถึงประชาสัมพันธ์โครงการ และกิจกรรมของสำนักงานศิลปวัฒนธรรมร่วมสมัยเองด้วย ต่อมาได้มีการพัฒนาจาก สยามร่วมสมัย เป็น **Art Square Magazine** ซึ่งมีแนวทางการนำเสนอที่ใกล้เคียงกัน

บทสรุป

การศึกษาแนวคิดและบทบาทของนิตยสารศิลปะในประเทศไทย ตั้งแต่ช่วงทศวรรษ 2520 ถึงทศวรรษ 2550 ที่มีความต้องการศิลปะร่วมสมัยในประเทศไทยสะท้อนให้เห็นว่า นิตยสารศิลปะเป็นทั้งสื่อสิ่งพิมพ์และเป็นอีกพื้นที่หนึ่งในการนำเสนอความรู้ ข้อมูล ข่าวสาร ประเด็นเรื่องราวและความเคลื่อนไหวที่เกี่ยวข้องกับวงการศิลปะร่วมสมัย ขณะเดียวกันยังเป็นพื้นที่ในการแสดงออกซึ่งทัศนะ ความคิดเห็น การวิจารณ์ การถกเถียงในประเด็นความคิดต่าง ๆ ทางศิลปะ โดยเฉพาะในช่วงเวลาดังกล่าวที่สื่อสิ่งพิมพ์ยังเป็นช่องทางที่ได้รับความนิยมในการเสพข่าวสาร การรับรู้ และการสื่อสารของคนในสังคม นิตยสารศิลปะยังเป็นพื้นที่เก็บบันทึกข้อมูล ข้อคิดเห็น ข้อวิจารณ์ที่มีต่อนิทรรศการศิลปะ ตลอดจนนำเสนอแนวคิด มุมมอง กระบวนการในการทำงานสร้างสรรค์ของศิลปิน และเป็นพื้นที่แสดงออกทางความคิดของนักเขียน นักวิชาการทางศิลปะ ทั้งมีส่วนสร้างนักเขียน นักวิจารณ์ศิลปะรุ่นใหม่ ๆ ให้เกิดขึ้นในวงการศิลปะอีกด้วย ในอีกด้านหนึ่ง นิตยสารศิลปะเป็นพื้นที่นำเสนอความรู้หรือความเคลื่อนไหวของวงการศิลปะในต่างประเทศให้เป็นที่รับรู้ของผู้สนใจด้วย ในช่วงเวลาดังกล่าวอีกเช่นกันที่นิตยสารศิลปะทำหน้าที่เป็นสื่อเชื่อมต่อกับวงการศิลปะเข้ากับสาธารณชน ทั้งที่มีโอกาสและไม่มีโอกาสชมนิทรรศการหรือผลงานจริงของศิลปิน สิ่งเหล่านี้เป็นทั้งบทบาทและเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้นิตยสารศิลปะในช่วงเวลาดังกล่าวเป็นส่วนหนึ่งของการสร้างความเติบโตและการพัฒนาการให้แก่วงการศิลปะร่วมสมัยของไทย

เอกสารอ้างอิง

- ปานิส โพธิ์ศรีวังชัย. (2562). “ผมหาชาวนาใหม่ให้ชีวิตเสมอ: ก้าวที่ผ่านมาของประธาน อีระธาดา กับก้าวใหม่ ของ art4D,” สืบค้นจาก www.the101.world/pratarn เมื่อ 25 พฤษภาคม พ.ศ. 2567.
- พิริยะ ไกรฤกษ์ และเผ่าทอง ทองเจือ. (2525). ศิลปกรรมหลัง พ.ศ. 2475. กรุงเทพฯ : สถาบันไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- วิรุณ ตั้งเจริญ. (2523). “ภาพร่าง: บทบรรณาธิการ” ใน โลกศิลปะ ปีที่ 1 ฉบับที่ 1 (ตุลาคม-ธันวาคม 2523). หน้า 5.
- สิทธิธรรม โรหิตะสุข. (2560). ศิลปะสมัยใหม่ในประเทศไทย: มองผ่านความเคลื่อนไหวของหอศิลป์เอกชนและการซื้อขายงานศิลปะในกรุงเทพมหานคร ทศวรรษ 2500 ถึงทศวรรษ 2530. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- อโนทัย อุปคำ. (2557). บทบาทและอิทธิพลของพื้นที่ศิลปะทางเลือกโปรเจค 304 ที่มีต่อศิลปะร่วมสมัยไทย. วิทยานิพนธ์ระดับมหาบัณฑิต สาขาทัศนศิลป์ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- อาภาภัทร ธาธาธิคุณ. (2565). “เรียนท่านประธานที่เคารพ ทิศทางใหม่ของประธาน art4D จากนิยายสารราคา 50 บาท สู่ Studio Monograph ที่พิสูจน์ว่าสิ่งพิมพ์ยังไม่ตาย,” สืบค้นจาก www.hemodernist.in.th เมื่อ 27 พฤษภาคม พ.ศ. 2567.